

ЗОРАН СУБОТИЧКИ

ДИЗОНОВ ПУТ

Монодрама

Текст монодраме посвећен је римским златним шлемовима који се чувају у Музеју Војводине, у Новом Саду. Сва три шлема, колико их има у ризници Музеја Војводине, датирају из 4. века нове ере и пронађени су у нашим крајевима, на територији Паноније, у околини Шиде.

Реч је о борбеним шлемовима који су припадали високо ранжираним војсковођама. Сукоби и борбе између два сувладара – Константина и Лицинија одигравали су се управо на локалитету на којем су шлемови пронађени. На једном од шлемова урезано је: ДИЗОНЕ, НОСИ У ЗДРАВЉУ ДЕЛО АВИТА! А на другом: VICIT (LIC) IN IANA!

Ово је монодрама о Дизону, римском војсковођи, Трачанину из ових крајева, „прича” којом мортем која се одиграва у Хаду, у царству мртвих...

Неки делови текста су делимично коришћени у склопу пројекта „Тамо где сеоба завршава – од римске Паноније до данашње Војводине”, ауторке Тијане Ситанковић Пецигерац, у Музеју Војводине, а у монодрами под називом „Крв и бласто” која је представљена у адаптацији и режији Радослава Миленковића. Улогу Дизона играо је Јурослав Крајнов, ђумац Српској народној позоришћа. Монодрама је извођена у самом Музеју Војводине, као саставни део изложбе. Такође, извођена је 2023. године у Народном музеју у Чачку, у оквиру програма „Чачак – национална презентација културе”.

ПРВА СЦЕНА

Хад, Дизонова исиовесѝ ѿред Плуѝоном, владарем Подземља. Дим, музика, долази Дизон у ѝуној райној ойреми, свечано обучен, али крвав, зайрљан од борби, исцеѝане ѝелерине. Месѝо на које долази личи на мочвару, на сцени је ѝросѝо неко „дрво”, „дебло”, неколико ѝањева наоколо... на једном од ѝањева је ѝехар са вином.

/ Дизон брише руке, лице, уређује се... узима пехар са вином, подиже га, пије вино... /;

* * *

Сви путеви воде у Рим!

Али се до Рима тешко стиже. Или никако. И никад.

До Рима, из ових крајева, можеш само на два начина: или као политичар, или као војник. Трећег нема.

Ја сам у Рим ушао као војник. Као војсковођа! Испунио сам свој дечачки сан. У ствари то и није био сан... био је то пркос, освета, бес!

Све се доѝодило у ѝрену...

Како један моменат, један догађај може да нам преусмери живот, да га обликује и испуни или не испуни смислом...

Мој се отац бавио пољопривредом, вредно је радио у виноградима Цара Проба, Марка Аурелија Проба! Живели смо тик уз виноград, уз непрегледне редове винове лозе у једном лепом гају, на ободу Алма Монса, у логору Шуљам, у близини Сирмијума, окружени разним људима који су, нарочито тих година мог детињства, масовно насељавали ове крајеве. Долазили су из целог Царства! После љу сазнати да је то била политика, план да се племена измешају, да се сроде, да се у том трвењу култура, обичаја, веровања ојача дух и верност Риму и римском царству, да му се служи са још већим жаром и снагом воље и духа!

Рим, вечни град! Говорио је мој отац у свакој прилици.

Како је који нови досељеник дошао, ту се нашао мој отац да помогне, да да савет око земље, око стоке, око винове лозе о којој је и сам учио од Пробусових људи који су брижљиво надзирали узгој лозе која је први пут пренета из Италије у ове наше крајеве... Нарочито је отац био стрпљив са бившим војницима, ветеранима, који о земљи ништа нису знали, а Администрација им је додељивала земљу, имања, да се као ислужени војници скуће, скрасе, смире и умру у миру, са самим собом, ако је то уопште могуће војницима. А није...

Радознало сам гледао како ничу летњиковци, палате, куће од камена и опеке, како се граде нови путеви, не само ови царски, који су повезивали главна утврђења и градове. Видео сам да је отац поштован не само од стране својих саплеменика Трачана него и других, новопридошлих становника... Годио ми је то. Чинило ме важним, да имам оца којег поштују други. Таквог сам и себе видео, у будућности: *йощишованої, доброї земљорадника и сїйочара, виноґрадача који се држи своје земље, својих обора и сїада, свої имања.*

Једног је дана дошао кући, сав утучен, у сузама, први пут сам га видео да тако пије вино из пехара: наискап, жедно, гладно, бесно... „Убили су га! Убили!!! Убили су Проба! Убили су доброг Цара... Ништа нисам могао да урадим, ништа! Све сам видео, био сам тамо... Његова војска, она га је убила, војска нерадника! Одбили су! Одбили су да раде, да копају канал и... сачекали су га и убили!” Јечао је отац, жалећи свог Цара који је донео винову лозу и вино у Панонију, у свој родни крај, који је копао канале, исушивао ове ужасне мочваре...

У царске винограде отац више није зашао, засадио је свој, омањи виноград, сродно се са парчетом земље које је добио од самог Проба, са плугом, са козама које је почео узгајати...

Отац је био веран Богу Сатурну и једном годишње, у децембру, одлазили бисмо у Сирмијум на Сатурналије, цела породица – отац, мајка, моја сестра и ја... Сви смо били костимирани, ко у магарца, ко у јагње, ко у вука, хаха! Осим мајке: она је била Сунце! На глави је имала неку капу са зрацима и кад се насмеје, стварно је сијала као сунце! Песма, игра, смех – да, и колачи од меда! – треба ли нешто више детету за срећу? Мислио сам ја...

И тако смо и те године, кад сам напунио шеснаест година, кренули у Сирмијум... На путу, код самих Капија града, пресрела нас је група пијаних Вандала, придошлих ко зна откуда, застрашујућег изгледа, у тешким гуњевима и великим капама од јеленског крзна... Нису се смејали нашим костимима него – нама. То јест оцу – магарцу! Задиркивали су га, гуркали, а онда су се окренули ка мојој мајци и почели нешто недолично да јој додају... ту се и нека рука спустила на њено раме, груди... Отац је скинуо маску, стао испред мајке и викнуо – „Не може то тако! Не дам!” Вандали су се укипили, утишали, а онда је један, чинило ми се тада, најгрознији међу њима и најкрупнији, извукао мач из корица и зарио га равно у срце мом оцу. Проломио се смех... Група се окренула и отишла, уз ларму, пијући вино из ћупова... Као да ништа није било.

Гледао сам оца како издише, у ропцу. Мајка и сестра су јецале... Како мој отац није спречио убиство свог Цара, тако ни ја нисам спречио убиство мог оца, мог Цара над Царевима!

Кућа нам се завила у црно и ја сам донео одлуку: идем у војску, бићу професионални војник, легионар, научићу вештине ратовања, научићу да се борим! Да убијам!
Враћам се занимању својих предака!
Нема лагодног живота у Царевини, ратови и сукоби су непрестани, за мир се ваља борити!

ДРУГА СЦЕНА

Борбене вештине стицао сам у кастелуму, војном логору на Дунаву који је изгледао као и сви логори Римског царства: *via pretoria*, која би водила од главног седишта логора – *principia*, а до њега се налазио *practorium* – место заповедника кампа. Испред и иза главног седишта кампа налазиле су се радионице и војне бараке...

Уз логоре су биле куће које су додељиване породицама војника, али моја мајка није хтела да напусти имање које је остало иза оца и у које је он унео целог себе..

Војници су спавали у баракама... То су биле углавном дугачке уске зграде, с проширењем при крају. Проширење је било резиденција за офицере. Ужи део зграде је био подељен на десет просторија, а свака просторија је имала предсобље где би војници одлагали своје оружје. У свакој просторији би спавало по осам војника и имали су свој камин који је служио за кување хране. Јединица од осам људи би се називала *contuberna*, а свака је имала свог надређеног који је био додељен од стране центуриона, те би се и јединица називала према њему.

Због моје грађе, одмах су ме доделили коњици: задужио сам дуги мач, округли штит, копље и – коња о којем сам морао водити више рачуна него о самој себи!

Целодневна вежбања, трчања, скакања, борба прса у прса, дизање терета, гађање луком и стрелом... све је то утицало да се моје тело развије, ојача, да се претворим у оруђе и оружје Империје!

Дисциплина у логору је била застрашујућа! И данас ми у ушима одзвања фијук бича као музика која се по цео дан могла чути са разних страна логора. Неколико пута, бич се заривао и у моја гола леђа, остављајући кржаве бразде које не зарастају никад... до краја живота. Тако сам јачао дух, издржљивост, упорност, борбеност. Стасао сам за борбе, оне праве, војничке. Кржаве.

Био сам део *turmae* /турме/ која је бројала 30 коњаника, на чијем је челу био заповедник – *decurio* /декурион/.

Пред одлазак у прве борбе, на смотри, када ме је мајка угледала тако упарађеног, на коњу, са сјајним мачем пободеним с једне стране и бодежом с друге стране појаса и штитом у десној руци које се

пресијавало на сунцу – заплакала је, од среће и стрепње, страха и поноса!

У двадесетој години почео је мој живот војника, ратника, легионара, коњаника...

Првих година ратовало се дуж граница, бранили смо Царство од упада варвара, са свих страна, борили се бесомучно против Маркомана, Јазига, Сармата, Гота, Карпа... Прошао сам све битке од Виминацијума, Сингидунума, па целе Паноније, уз Дунав и низ Дунав, живео у логорима, од једне станице до друге, дуж лимеса... Борили смо се, убијали, заробљавали... чували Римско царство... Ми, који нисмо били Римљани. Јер, убрзо сам увидео, римске легије су биле састављене од нас – припадника свих племена, сем од самих Римљана. Који су били само заповедници, официри, виши чинови...

Међу нама, војницима, развила се посебна веза, поготово што смо морали да пазимо и на себе и на коње и та повезаност човека и животиње утицала је на везе које човек има са човеком. Некако смо се у борбама више пазили, једно другом помагали, чували једни другима бокове од копаља којима смо најчешће били изложени... Увече, у данима без борби, у некој од станица лимеса, седели бисмо уз ватру и причали најневероватније приче које смо, свако из свог краја, доносили и преносили...

Наша појава привлачила је велику пажњу становника тих утврда... Строго смо се придржавали правила да у насељено место не улазимо прљави, дроњави, запуштени, ма каква да је битка иза нас! Римски војник увек мора да изгледа – моћно, као и Царство за које се бори и чува га. Нарочито смо ми, коњаници, били најзанимљивији, изложени радозналим погледима свих! И то нису били непријатељски погледи, напротив! Мада би се могло очекивати да нас гледају с мржњом јер их је иста ова војска, римска, не тако давно покорила и ставила под Управу Римског царства! Не, није ту било никакве мржње према легионарима... Рим се није мешао у језик, обичаје, веру својих становника, тог огромног царства којем ја, обичан војник, нисам могао ни да наслутим докле сежу његове границе! Само не дирај у Поредак и... живећеш мирно, у слози са самим собом, својим ближњима, својим суграђанима... То је Рим! То је Империја!

Бити унутар Граница значило је бити унутар Цивилизације! Ми војници смо били први симболи моћи тог Царства, за нама су долазили административци који су помагали да се успостави управа, да се утврди ред и почну закони поштовати, а са њима су пристизали градитељи и занатлије свих врста...

Границу нисмо само бранили, него смо је померали сваким новим освајањем, покоравањем локалних племена, гушећи побуне и отпоре. И увек се понављала иста прича: за само неколико година та места, та насеља су изгледала потпуно другачије! Плочници, калдрма, трговине, занатске радионице, систем канала за одвод вишка воде, терме, купатила... *Просјито, Промене по усталањеном шаблону јаранђовале су дуговечности Империје.*

У свим тим местима ницале су палате, куће, развијала се пољопривреда... Кад год бих дошао са војском у неко од тих места, сећао сам се оца, посматрајући земљораднике, како вредно раде на својој земљи, како ору, сеју, скидају летину...

Пуно се трговало, а ми војници смо били редовни купци, зато и најбољи! Ми смо наше плате добијали тачно у дан, без кашњења. Где год да се нађемо ми смо куповали свашта од цивила, од трговаца који су долазили и с ове и с оне стране Границе!

И љубав смо куповали.

Осим једном...

ТРЕЋА СЦЕНА

Након неколико година ратовања и војевања, чувања Границе, нашли смо се у Басијану, највећој римској колонији између Сирмијума и Таурунума. Засенила ме је лепота града, величина његова, уређеност, мноштво народа по трговима и улицама. У Басијан смо дошли да се окрепимо, само ми коњаници, да залечимо ране, одморимо тела, прикупимо нову снагу за нове битке. Били смо смештени у великим каменим кућама, са подним грејањем, са зидовима украшеним фрескама и мозаицима, са термама и лепим вртovima који су, и у дубоку јесен, били очаравајући. Сам боравак у тим и таквим кућама био је окрепа за наша изнурена тела. У великим шталама бринули су се о нашим коњима, неговали их, закивали нове потковице, шишали гриве, секли репове...

За само неколико дана, у тим и таквим животним околностима, заборавио сам на ратовање, на клокотање крви, на јауке и стењање, на дуга ноћна логоровања по мочварама, у хладноћи и блату... Овде, у Басијану, сва чула су ми се поново пробудила, на један другачији, необичан начин.

По први пут до мене је дошла књига о којој се у легији стално причало, шапатом, тајно, међу војницима, легионарима... Књига је била забрањена, не баш буквално, али није се препоручивала војницима јер „слаби карактер и вољу, ломи ратнички дух”.

Била је то књига римског писца Овидија, који је био из Рима протеран, а неке своје дане изгнанства је, говоркало се, провео баш овде негде у овим крајевима!

„*Ars amatoria*, Умеће љубави,” била је та књига о којој се у војсци шапатом причало, која је ишла од руке до руке, која је ношена испод тоге, криомице се предавала следећем читаоцу, посвећенику вештинама љубави.

У топлој соби читао сам неколико дана, премештао се с кревета на столицу, са столице, на кревет омамљен садржајем књиге... Један потпуно нови свет се указивао пред мојим очима, свет о којем нисам знао ништа. Ама баш ништа!

Све оно о чему су војници говорили, све оне ласцивне ствари, све оно што је за њих представљало шалу, поругу, предмет исмевања и гласног смеха, код Овидија је имало неки свечани тон, виши смисао, божанску атмосферу...

Љубав, завођење, еротика, додири, то је све код Овидија било другачије, узвишеније. И мени се више допадало. Гутао сам свако слово, упијао савете како завести жену, како јој прићи, шта јој рећи, како јој угодити... Мада, све то није имало, нити је могло имати икакве везе са мојим животом, мојом животном ситуацијом, јер где бих ја такве жене могао срести о којима Овидије пише? Па нигде! Он пише о либертинама, о римским хетерама, о женама из високих кругова Рима... Свеједно, био сам у посебном стању, узбуђењу, док сам читао и данима после тога... Да сам знао да ћу врло брзо вапити за његовом другом књигом – *Remedia amores* – тражећи, кукаван, лек од љубави, не бих се упуштао у читање ни ове прве!

Дакле, у таквом једном, рекао бих, стању душевног растројства, од читања, потпуно непознатом мени, војнику, ратнику, коњанику, шетајући се главном улицом Басијана, видех групу девојака на чесми, како точе воду, кикоћу се, задиркују... Приђох ближе с намером да питам да ли им је потребна помоћ, кад једна од њих подиже главу и погледа ме очима какве не видех до сада у свом, војничком животу! Уместо да ја њима помогнем око ћупова са водом, помогле су оне мени да не паднем преко оgrade кад се затетурах од шока! Насмејали смо се мојој неспретности, а онда смо – девојка са чудесним очима и ја – готово махинално, истовремено, ухватили ручке, она једну, ја другу и тако кренули да носимо ћуп са водом. Ћутке.

– Дизон, зовем се Дизон, рекох јој стидљиво, пред њеном кућом, а она мени – Ливија. Моје је име – Ливија.

Испоставиће се да је Ливија била Римљанка, ћерка високог чиновника у управи Басијана...

Тако сам осетио снагу љубави, која ме је бацала као олујни ветар, час горе, час доле, у ковитлац страсти, лудости, помахниталости... Никад овакве љубави не беше, на свету целом, од постанка света, ни међу људима, ни међу Боговима, мишљах ја тада, млад, неискусан, невин...

Од Ливије се нисам одвајао недељама, месецима, колико смо времена провели у Басијану. Био сам вољен од те Римљанке чудесних очију, дугих прстију, меке тамнопуте коже, дугих ногу којима је елегантно корачала, поносна, горда, лепа. Ја лепши осмех не видех у жене, ни пре ни после, осим оног у моје мајке.

Виђали смо се криомице, јер није долично једној Римљанки да се виђа са војником, још неримљанином, легионаром, премда сам већ тада био на лествици више од обичног коњаника – био сам млади *decurion* /декурион/, командант тридесеторици коњаника!

Ван зицина града ишли смо на јахање, учио сам је да барата луком и стрелом, она мене посматрању птица и њиховом слободном лету...

Увече, уз камин читала ми је Овидија! Његове елегije, па и његова писма – „*Heroides*”, у којима Богиње пишу писма својим мужевима и љубавницима. Прећутао сам да сам читао „*Ars amatoria*”...

Идила је потрајала целу зиму, а онда је једног касног пролећног дана стигла наредба: ПОКРЕТ! У року од три дана морали смо се спаковати, спремити за пут, припремити коње, сву опрему, за дуги марш низ границу, на други крај, до Мурсе! У којој ћемо остати неколико година...

Опроштај са Ливијом није био лак, ни мени ни њој. Мислили смо, ово је привремено, овај растањак, вратићу се, бићемо заједно, заувек! Поклонила ми је марамницу, за растањак, са везеним њеним именом и поруком: „Љубав побеђује све – *amor vincit omnia!*”

Никада се више нисмо видели, никада се више нисам вратио у Басијан, време проведено са девојком чудесних очију је можда само био сан... Тако ми се чинило, како је време протицало.

Љубав је ипак најлепши сан који сам сањао. Ако је љубав сан.

ЧЕТВРТА СЦЕНА

Био сам војник. Само војник и ништа више. Војник одан Цару и Империји! У тој оданости има нечег мрачног и величанственог, страшног и чудесног, ужасног и лепог! Служити слепо некога и неке ослобађа те одговорности за све што чиниш у свом животу. Себи и другима. Још ако ти је у тој оданости дата и нека позиција моћи, као што је мени дата, као војсковођи, онда ти се чини да ти је све допуштено, да си моћнији него што јеси, већи него што јеси,

да можеш да радиш све што хоћеш, без последица. Нарочито да убијаш, да прогониш непријатеља, ма ко он био. Зато је нама војницима лако да се носимо са непријатељима – јер то нису наши непријатељи, наши лични непријатељи, него непријатељи за које нам је речено да су непријатељи, па их зато с лакоћом можемо прогонити, убијати. У томе је суштина верности, слепо оданости: лакоћа убијања.

Цару Лицинију сам се заветовао, био његов одани војник, ево већ трећу деценију! Никада ниједним бљеском своје свести и савести нисам поставио питање оправданости било које наредбе, било којег ратног подухвата. Из једне битке у другу, из једног рата у други, од једне задобијене ране до друге...

Међутим, у последње време почела је да ме изједа упитаност над смислом прогона хришћана, тих следбеника тог новог Пророка и Бога, како су за њега тврдили његови следбеници. По наредби смо их прогонили где год смо их виђали, налазили... Били смо брутални, неумерени у чињењу злочина према тим људима који се, то је оно најстрашније, уопште нису опирали, бранили!

Није мене изненада преплавила плима савести, него се десило нешто што ме је протресло, узнемирило, нешто што ме је из основа променило и натерало да размислим о крају војничке каријере!

Стигла је наредба да се иде и разбије један повећи скуп хришћана, да се прекине једна светковина њихова, вишедневна, на брду изван зидина, код једног од спекулума, недалеко од Мурсе.

Кренули смо у рану зору, брзо стигли до висоравни и на моју команду кренули смо у јуриш ка голоруким људима! Зачуђујуће, није било цике, вриске, запомагања... Тишину су проламали пригушени уздаси бола, тупи ударци по лобањама, ломљава костију... У том метежу, сјахао сам с коња и кренуо мачем да витлам и јурим те људе, којима сам сад видео лица и запазио да су махом млади... А онда сам застао, као кип се скаменио са подигнутим мачем изнад главе спреман да пресечем неког напола! У мене су гледала два ока, у потпуности налик на оне очи које сам оставио у Басијану! Све је стало. Утихнуло. Девојка испред мене је била иста као Ливија, а није била она. Или јесте? Али ме је то пресекло, запекло, тргнуло да сам издао наредбу о прекиду покоља, о повлачењу хитном, назад у утврђење!

Преживели су видали ране једни другима, живи су мртве оплакивали...

Каква је то вера, каква је то религија, све сам се више питао након овог догађаја, након оног Погледа...

Никаких последица по мене није било што сам прекинуо покољ. Испоставиће се да ће то бити нова политика, оба цара, рођена у овим

крајевима: Лицинија и Константина, да се хришћани више не прогоне, да се пагански и хришћански Богови могу штовати, по личном нахођењу. Многима се то није допало...

Чак су у Милану и потписали документ о равноправности хришћанства са другим религијама, али упућенији у те политичке ствари, овде, тврдили су да се спремамо за рат. Озбиљан рат унутар самог царства, између Лициније и Константинове војске!

ПЕТА СЦЕНА

Припреме за рат су текле у тајности, али су биле напорне, свакодневне... У склопу тих припрема добио сам наређење да идем са својом јединицом у Сирмијум и обезбедим превоз новог оружја из тамошњих оружарница и радионица за израду мачева, ножева, штитова, најфиније обраде у овом делу царства. Истовремено, преузећу и свој шлем који се ради код најбољег мајстора, надалеко чувеног – Авита! Реч је о борбеном, али и парадном шлему, опточеном златом, и ја сам са великим узбуђењем ишчекивао тај тренутак када ћу га ставити на главу и повести војску у битку! Указ о шлему дошао је од самог Цара, Лицинија, главног заповедника свих борбених легија у овом делу царства...

Био сам срећан што ћу се, за кратко, вратити у свој завичај у ком нисам био годинама, што ћу видети своју сад већ стару мајку и сестру, њену децу...

По доласку у *Сирмијум* то сам и учинио. Био је то тежак сусрет. Као и сваки сусрет мајке и сина војника. Сестра је плакала, непрестано, кроз смех, од среће што се видимо. Деца, момчић и девојчица, личили су на мог оца, њиховог деду ког нису видели, упознали... Авитова радионица је била на главној улици Сирмијума.

Споља је деловала као мали храм, светилиште у које се улази с посебним поштовањем. На вратима је била јака решетка од тешког гвожђа.

Јак мирис, налик на смолу и лаванду, ширио се невеликом просторијом.

На зидовима су висили ножеви, мачеви, штитови, а на украшеним полицама неколико шлемова, сваки различитог облика и изгледа... У десном углу, скоро неприметан, у мраку, седео је постарији човек, нетремице ме посматрајући. Скоро сам се уплашио и, гласније него што би било нормално и уобичајено, поздравио сам га! Човек је нагло устао и пришао ми зурећи у мене: „Дођи, дођи!”

Увео ме је у другу просторију, која је у ствари била права радионица, са великим камином у којем је горела ватра. „Добро дошао у Авитов свет! Овде, у офшину, нико не улази без посебног одобрења.

Знао сам ти оца, Дизоне...” Затим је замахом десне руке склонио јарко црвени покров и просторију је обасјала необично јака светлост! На стропу су играле сенке смарагдне боје, а светлосни зраци су направили завесу између њега и мене: Авит је деловао потпуно нестварно, тако висок, сув, са дугом седом косом...

Преда мном се указао шлем какав до сада нисам видео: такав луксуз могао је бити намењен самом Цару, а не његовом војнику! Шлем је био сав од злата, са смарагдима посутим по његовој површини, сребрним копчама...

Ово је твој шлем, рекао је Авит. Пише на њему: ДИЗОНЕ НОСИ У ЗДРАВЉУ ДЕЛО АВИТА!

Узео сам га пажљиво и ставио на главу: калота је била као саливена према мојој глави, а како сам главу окретао, тако су се зраци светла простирали по официни.

Три месеца након тога отпутовао сам у Рим!

Видео сам Рим! Центар Империје, центар света!

На глави сам имао свој златни шлем, као и неколицина других заповедника који су дошли из разних крајева Царства. Били су од злата, слични мом, али овакав шлем није имао нико!

Видео сам Рим – Рим је видео мене... Могу да умрем!

Сукоб Лицинија и Константина био је неизбежан, могао је постојати само један Цар.

Код Цибала укрстили смо мачеве, ударили једни на друге, припадници исте војске. Страшан је то био сукоб, борба оних који знају да се боре, који су читав живот посветили борбама, биткама, ратовима. Сви смо знали све: и како се мач зарива између ребара, и како се ножем сече вена на врату, како се штитом цепа лобања и како се копљем...

Знали смо како се живи и како се умире, са оружјем у руци...

Има у томе правде: да гинемо ми који смо за рат и борбу, да могу на миру и у миру да живе сви остали.

О, Плутоне, сине великој Сајџурна, Боже Подземља, свети мртвих – реци ми сад: на коју сјајану идем – на леву, у Таршар или десну – Јелисејска њоља?

Кад све уићхне, Твоја је њоследња.

Крај